

վերջապէս խարթում գեղեցիկ և դիտելու արժանի քաղաք մը չէ։ Այս անապատի մայրաքաղաքին գլխաւոր շնորհքն է Ափրիկոյ խորը և երկու մեծ գետերուն խառնուելու տեղը ըլլալն։ Ընչպէս կըրնար չէն ըլլալ եթէ քաղաքականացեալ և զարգացուցիչ ձեռքի մը տակ ընկնար։ Բայց ինչ կը յուսացուի տեղացիներէն, որոնք մինչև հիմայ բան մը չեն ըրած, և ոչ ալ ընելիք ունին։ Եթէ հարաւային կողմը քանի մը կէտ բարգաւաճեր են, ըլլայ ճերմակ նեղոսի վրայ, ըլլայ կապոյտ նեղոսի վրայ, այն ալ Եւրոպացուց ձեռքով եղած է։ — և սակայն ինչպիսի Եւրոպացիք։ — Անյադ վաճառականներ, որոնց սիրտն և հոգին ուրիշ զբաղանաց գոց, և միայն իրենց վաճառքը մտածելու բացուած են. և ամենայն ինչ աչք կ'առնուն իրենց հարըստութիւնը անցնելու համար։ Թէպէտ և անարժան ձեռաց մէջ, սակայն վաճառականութիւնն, ինչպէս նաև պատերազմն՝ ի հարկէ գործոց՝ քաղաքականութեան գործիք մ'եղած է։ Անցելոյն մէջ ասկէ աւելի բան մը տեսնուած չէ, և ոչ ալ ապագային մէջ յուսալի է թէ ըլլայ։

Խարթումի ամենէն մեծ և մէկ հատիկ գեղեցկութիւնն իր շրջաքուր պարտէզներն է, մանաւանդ կապոյտ գետին կողմը, որուն ձախ եզերքը բոլորովին ծածկեալ է։ Ոմանք ճշմարտիւ շատ գեղեցիկ են, և դժուարին է անոնցմէ լաւ հովանոցներ գտնել, անոր համար անդին են այնպիսի տաք երկրի մէջ։ Այս պարտէզներս սքանչելի պտուղներ կուտան, խաղող, լիմոն, պանան, և ուրիշներէ զատ տեսակ մը անանաս ալ՝ զոր տեղացիք խիշդա կը կոչեն։ Սեխը և ձմերուկը շատ առատ են, մանաւանդ գետոյն քանի մը կղզեաց վրայ, ուր կը տնկեն նաև ծխախոտ։

ԿԱՐՈՂՈՍ ՏԻՏԻԷ։

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՈՐՈՐԱՆԸ

Երբ դարնան ատեն գետինը ծաղիկներու վերարկուաւ մը կը ծածկուի,

մենք այն ատեն չենք տեսնար բնութիւնը միայն իր գեղեցկութեան պայծառութեամբը, հապա նաև իրեն ճոխ արգասաւորութեամբը։

Ծաղիկը՝ մայրութեան յայտարարն է. յինքն և իրմով լրումն կ'առնու կենաց փոխանցման և վերանորոգման մեծ գաղտնիքը։

Պտուղը՝ որորանն է։

Որովհետև սահմանուած է ոչ միայն հիւրընկալելու և սնուցանելու, այլ և նորահաս էակը հեռաւոր տեղուանք փոխադրելու, նաև պէս առագաստներ ունի, և թռչնոյ նման թևեր։ Կան ոմանք ալ որ անանկ ունելիքներ ունին՝ որ մարդկային արուեստագործութիւնը խիստ դժուարաւ կրնայ նմանցնել, և երբ հասուննալու դանձր թուլացնեն զանոնք, և իրենց սերմունքը կը ցրուեն և կամ հրացանի գնտիկներու նման կ'արձրկեն զանոնք՝ իրենց սերմնափակին մէջի հեղանիւթները ճայթեցնելով։

Կան սերմանք որ դարերով ժամանակ դիմանալու ձիրքն ունին։ Կան նաև պլուտոններ որ թռչնոց ստամոքսէն կ'անցնին առանց իրենց վերընծիւղիչ յատկութիւնը կորսնցնելու. ուրիշ տեղ փոխադրուելով նորէն կը բողբոջին, և այն որ կարծես թէ մահուան գործի պիտոր ծառայէր, ընդհակառակն կը փոխուի կ'ըլլայ օգային ու կենդանի տեղափոխի մը։ Այլք հեղեղներու միջոցաւ կը տեղափոխին. և դարձեալ ուրիշներ՝ անդեայց անցած ժամանակ անոնց բուրդերուն կը կաշին ուրիշ տեղ կը ճանապարհորդեն։ Օդուն, ջրի, կամ հողու միջոցաւ, սերմանք կը տեղափոխին ու գնտիս բոլոր երեսը կը ցրուին։

Պտուղը՝ ծաղկանց բոլոր կեանքը յինքն կը քաղէ. ինքն է գերագոյն ու նուիրական արգասիք մը այն բանին՝ որ առջի բերան միայն զարդի առարկայ մը կ'երևար։

Ինչ հրաշալիքներ չներկայացներ մեզի այդ անգագարելի ծաղկաբերութեան և մայրութեան տեսարանը։ Ծաղիկ և պտուղ. ահաւասիկ ինչ է ամեն

կեանք ունեցող բանի վախճանը: Ամեն բան կը ծաղկի ու պտուղ կու տայ. որ է ըսել ամեն կենսունակ մարմին կը զբօսնու կը սիրէ, և սիրոյն միջոցաւ 'ի մայրութիւն կ'ելլէ:

Բայց պէտք է յիշեցնել որ որորանը պատրաստելէն ետքը, բոյսին պաշտօնը կը լմնայ. ոչ թուխս կը նստի և ոչ կաթամբ կը սնուցանէ իր սերունդը. բուսոց մէջ մայրը որդին չճանչնար և ոչ որդին զմայրը: Եթէ տնկոց մէջ ջրային զգացողութեան երևոյթներ կը տեսնուին, միւս կողմանէ կը տեսնանք որ բարոյական զգացողութիւնը ոչինչ զարգացում ունի: Ի վերայ այսր ամենայնի մէկ քանի բուսոց վրայ բնութիւնը կարծես թէ մայրութեան զուարճութեանց ու պարտուց պատրաստակաւ նութիւն մը կը ցուցնէ: Կայ տունկ մը որուն սերմանքը մօրը վրայ կը ծլին ու կ'աճին, և միայն երբ իրենց անհատականութեան կատարելութիւնը կը ստանան այն ատեն անկէ կը բաժնուին: Հասարակածին ծովերուն եզերքները աճող տունկ մը ինքնիրեն իր բուն պըտուղը կը տնկէ, երբ ան իրեն բուն արմատիկներովը ժայռին կրնայ կաշիլ, ուսկից ջրին մակընթացութիւնը ու տեղատուութիւնը առանց արմատիկներուն՝ կրնային զան անկէ քաշել տանիլ: Իւ մանաւանդ մայրական ճիւղը զաւակէն չզատուիր՝ մինչև որ յետինս գետնին հետ ուժով չյարի:

Մաշկակապ փողացաւ¹ և կռռալը²:

Այս սարսափելի հիւանդութեան, որուն տարուէ տարի այնչափ կեանք զոհ կ'ըլլան, յատուկ նշանն է որ կոկորդին վրայ մորթիկներ կամ սուտ մաշկեր կը ձևանան, կամ յանկարծօրէն և կամ տարափոխիկ ախտիւ: Գրեխաւորաբար տղաքը կը բռնուին այս ախտէս, բայց հասակաւոր անձինք ալ ենթակայ են բռնուելու, և կրնայ ալ ախտը անձէ անձ փոխադրուիլ:

1 Angine couenneuse.

2 Croup.

Կ'ըսուի մաշկակապ փողացաւ, երբ մաշկերը, խողի ճարպի մաշկին շատ նման, կոկորդին երկու կողմը եղող գեղձերուն վրայ կը յայտնուին: Երբ մինչև հագագը ձգին, այն ատեն ախտը կ'ըսուի կուուպ. անոր համար մաշկակապ փողացաւ կրնայ նաև կուուպ փոխուիլ:

Շատ անգամ այս ախտիս առջին նշանները հազիւ կ'իմացուին. քիչ մը ջերմ կը զգայ տղան, կլլելու դժուարութիւն, դեղնագոյն դէմք, տկարութիւն: Չայնը խղդուկ կ'ըլլայ և դժուարին, և յետոյ ցաւով ստէպ հազ մը կը տիրէ վրան, կերկերաձայն և սուլող: Նաև շունչ առնելով այդ սուլուածքը կը լսուի, որ աւելի կարճ է և վշտացուցիչ: Այս շրջելու դժուարութիւնը կրնայ այն աւտիճանի աճիլ, որ տղան խղդուելու մօտ երևնայ. այն ատեն երեսը արեամբ կը լեցուի, աչքերը դուրս կը ցցուին. ախտացեալը գլուխը դէպ 'ի ետեւ կը ձգէ ու բերանը կը բանայ որ կոկորդէն դժուարաւ անցնող օդը ծծէ, ձեռքը ստէպ ստէպ կոկորդը կը տանի, ինչպէս թէ արգելք մը ուղենար անկէ հեռացնել. ջերմը սաստիկ կ'ըլլայ, և երակը տկար բայց երազ երազ կը զարնէ:

Հիւանդութեան տեղը և տեսակը քննելու համար՝ հիւանդը ճրագի մը առջև դնելու է ու բերանը բանալ տալու է լեզուն դուրս հանել տալով: Քրննիչը քիչ մը կողմնակի պէտք է կենայ որ բերնէն ելած արտաշնչութիւնը իրեն չզարնէ, յետոյ զգալով մը լեզուն վար ճնշելով, կոկորդին վրայ ձևացած ճերմակ մաշկերը պէտք է զիտէ: Ծնօտին երկու կողմը արեան յորդութիւն մը կը տեսնուի:

Հիւանդութիւնը ստուգուածին պէս պէտք է բժիշկը կանչել: Եւ որովհետև հիւանդութիւնը փոխադրական է, պէտք է զգուշութեամբ զգալը քացախով լուալ, և նաև զիտողը բերանը քացախով ցողուել:

Մաշկերուն ներկայութիւնը, նշանաց հետզհետէ շատնալը, վզին գեղձից արեամբ լցուիլը, խղդուկ և կէս մը մարած ձայնը, յայտնի նշաններ են չլի-